

ГОРБАНЬОВ І. М.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ПРОДАНЕЦЬ Н. М.,

кандидат юридичних наук, інспектор факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.25>

**УНІВЕРСАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: «ВІД ЗЛОЧИНЦЯ ДО ЗЛОЧИНУ»
ТА «ВІД ЗЛОЧИНУ ДО ЗЛОЧИНЦЯ»**

У статті досліджено два універсальні підходи до виявлення та розслідування кримінальних правопорушень – «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину». Обґрунтовано їхню методологічну, правову та криміналістичну природу, проаналізовано сфери доцільного застосування кожного з них з урахуванням сучасних викликів у сфері протидії злочинності. Підхід «від злочину до злочинця» визначено як класичну модель доказової діяльності, що передбачає поетапне з'ясування особи правопорушника шляхом вивчення об'єктивних слідів злочину. У роботі охарактеризовано епістемологічну природу зазначеного методу як інструменту, що поєднує емпіричні дані, логічну дедукцію, елементи криміналістичної профілізації та структурно-аналітичні підходи. Його ефективність пов'язується з формалізованістю, процесуальною бездоганністю та спиранням на криміналістичну теорію відображення. Натомість підхід «від злочинця до злочину» має проактивний характер, орієнтується на особу як потенційного суб'єкта злочину, базується на оперативно-розшукових та аналітичних інструментах, і є ефективним у викритті серійної, організованої, економічної або латентної злочинності. Зазначено, що ефективність застосування методу залежить від глибини аналізу, системності логічних переходів, використання криміналістичних обліків, цифрових інструментів і спеціальних знань. Стаття містить порівняльний аналіз переваг і ризиків обох підходів та формулює практичні рекомендації щодо їх вибору в конкретних слідчих ситуаціях. Підкреслює, що згадані методи не є взаємовиключними, а навпаки – у практиці розслідування часто ефективно поєднуються, доповнюючи один одного залежно від вихідної ситуації. Зроблено висновок про необхідність комплексного, зваженого використання обох підходів з урахуванням характеру злочину, наявних доказів та оперативної інформації.

Ключові слова: криміналістична методика, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, криміналістичний метод, від злочинця до злочину, від злочину до злочинця, криміналістична тактика, доказування, версія, ситуація.

Gorbanov I. M., Prodanets N. M. Universal approaches to detecting and investigating criminal offenses: “from criminal to crime” and “from crime to criminal”

The article examines two universal approaches to the detection and investigation of criminal offenses – “from crime to criminal” and “from criminal to crime”. Their methodological, legal and forensic nature is substantiated, the areas of appropriate application of each of them are analyzed, taking into account modern challenges in the field of combating crime. The “from crime to criminal” approach is defined as a classical model of evidentiary activity, which involves the gradual clarification of the identity of the offender by studying the objective traces of the crime. The paper characterizes the epistemological nature of the specified method as a tool that combines empirical data, logical deduction, elements of forensic profiling and structural-analytical approaches. Its effectiveness is associated with formality, procedural integrity and reliance on the forensic theory of reflection. In contrast, the “criminal-to-crime” approach is proactive, focuses on the individual as a potential subject of crime, is based on operational-detective and analytical tools, and is effective in exposing serial, organized, or latent crime. It is noted that the effectiveness of the method depends on the depth of analysis, the systematicity of logical transitions, the use of forensic accounting, digital tools, and specialized knowledge. The article contains a comparative analysis of the advantages and risks of both approaches and formulates practical recommendations for their choice in specific investigative situations. It emphasizes that the aforementioned methods are not mutually exclusive, but on the contrary – in investigative practice they are often effectively combined, complementing each other depending on the initial situation. The conclusion is made about the need for a comprehensive, balanced use of both approaches, taking into account the nature of the crime, available evidence, and operational information.

Key words: *forensic methodology, criminal proceedings, investigative (detective) actions, forensic method, from criminal to crime, from crime to criminal, forensic tactics, evidence, version, situation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективне розслідування кримінальних правопорушень є ключовим елементом забезпечення верховенства права та справедливості у кримінальному процесі, а також засобом реалізації завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, зокрема: охорони прав, свобод і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні; забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, а кожний учасник кримінального провадження був позбавлений необґрунтованих процесуальних обмежень [1]. У цьому контексті ефективне розслідування виступає не лише інструментом юридичної відповідальності, а й дієвим механізмом протидії злочинності, що забезпечує суспільне благо через відновлення справедливості, стабільність правопорядку та запобігання новим правопорушенням. Таким чином, належна організація та результативність діяльності органів досудового розслідування є критично важливою умовою підтримання правової держави.

Необхідність перегляду та подальшої адаптації традиційних універсальних підходів «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину» зумовлена сукупністю наступних об'єктивних факторів: 1) інтенсифікація транснаціональної та організованої злочинності, яка характеризується високим рівнем конспірації, складною структурою злочинних угруповань та міждержавною координацією. У таких умовах традиційні підходи втрачають ефективність без адаптації до реалій транснаціонального злочинного середовища; 2) технологізація злочинної діяльності – широке використання цифрових технологій, Інтернету, анонімних

платформ, шифрування, криптовалют тощо, призводить до того, що сліди злочину часто є віртуальними, що значно ускладнює чи унеможливорює ідентифікація суб'єкта злочину; 3) зміна характеру кримінальних правопорушень, зростання частки латентної злочинності та злочинів із ознаками гібридності (поєднання економічної, інформаційної, психологічної складових), що ускладнює застосування лінійного підходу в розслідуванні; 4) динамічні зміни законодавства та процесуальних стандартів, зокрема щодо допустимості доказів, меж втручання в приватне життя, міжнародного співробітництва, що вимагає нового осмислення методів виявлення та документування, а також розслідування злочинів; 5) зростання ролі превенції та розвідувального елементу в кримінальному процесі, що зумовлює потребу в проактивному моделюванні злочинної поведінки, а не лише реагуванні на вже вчинене правопорушення. Це потребує інтеграції оперативної інформації у процесуальну площину ще до моменту фіксації складу злочину; 6) необхідність забезпечення ефективності досудового розслідування відповідно до ст. 2 КПК України, де проголошено, що його завданням є не лише викриття особи, яка вчинила злочин, а й запобігання злочинам, своєчасне їх виявлення та належне документування для досягнення мети кримінального провадження – забезпечення суспільного блага через справедливий судовий розгляд.

Усі вищевказані чинники свідчать про те, що універсальні підходи не можуть залишатися статичними та повинні постійно оновлюватися відповідно до реалій практики й наукових досягнень. Їх переосмислення та інтеграція з новітніми методами криміналістичного аналізу, оперативного прогнозування та цифрової криміналістики є обов'язковою умовою забезпечення ефективного правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У сучасній науці кримінального процесу та криміналістики тривалий час домінують дві універсальні концепції організації виявлення, розкриття та розслідування злочинів – «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину». Наведені підходи постійно знаходилися у центрі уваги національних та іноземних вчених-криміналістів, таких як: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, О.О. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.А. Гросс, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.А. Колесник, В.В. Лисенко, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.Т. Нор, О.О. Подобний, М.Я. Сегай, Р.Л. Степанюк, В.Є. Тарасенко, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, С.І. Яковенко та інших. Вченими створено міцне теоретико-наукове підґрунтя криміналістичної методології для подальших розвідок та досліджень. Подальше удосконалення вказаного напрямку здійснюють науковці, серед яких: Н.С. Карпов «Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності» (2007 р.); І.І. Котюк «Судова гносеологія: проблеми методології та практики» (2008 р.); І.І. Когутич «Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді» (2010 р.); Ю.Б. Пастернак «Методологічні проблеми доказування у кримінальному процесі України» (2011 р.); О.М. Цільмак та інші «Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень» (2017 р.) та інші. Незважаючи на ефективність підходів «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину» у класичних умовах, сучасна криміногенна ситуація вимагає критичного переосмислення цих підходів у зв'язку зі зростаючою складністю, динамічністю та технологізацією злочинності.

Концепція «від злочину до злочинця» передбачає, що розслідування починається з аналізу події злочину, виявлення слідів, оцінки місця події, після чого поступово відбувається встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Такий підхід ефективний у випадках відкритої, явної злочинності (наприклад, умисне вбивство, грабїж, розбій), коли місце події та матеріальні сліди є доступними для фіксації та аналізу. Проте в умовах інформаційно-технологічних злочинів, де місце події є віртуальним, а злочинець може діяти анонімно, такий підхід істотно втрачає ефективність.

З іншого боку, концепція «від злочинця до злочину» реалізується здебільшого в рамках оперативно-розшукової діяльності та передбачає наявність попередньої інформації про потенційного злочинця, що дає змогу задокументувати його протиправну діяльність, а відтак – і сам злочин. Цей підхід більш притаманний роботі з організованими угрупованнями,

професійною злочинністю або у разі реалізації проактивної моделі кримінального процесу. Проблематика виникає тоді, коли оперативна інформація не має достатньої доказової сили, або коли правозастосовна практика стикається з труднощами інтеграції розшукових даних у процесуальне поле.

Обидві концепції мають фундаментальне значення для теорії та практики, проте їх застосування у сучасних умовах повинно бути не лише гнучким, а й концептуально оновленим. Зокрема, виникає потреба у моделюванні гібридних підходів, де оперативно-аналітична інформація, цифрова криміналістика та кримінологічне прогнозування поєднуються в єдиний механізм забезпечення ефективного, швидкого й обґрунтованого реагування на злочини.

Таким чином, критичне осмислення наявних концепцій полягає не у запереченні їхньої цінності, а у визнанні обмежень у контексті трансформацій злочинності та необхідності розробки адаптивних, комплексних і проактивних стратегій виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. На нашу думку, у науковій літературі недостатньо опрацьоване питання інтегративного застосування підходів «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину» в умовах трансформації злочинності, використання новітніх технологій та ускладнення механізмів вчинення кримінальних правопорушень. Відсутність комплексного бачення взаємозв'язку та взаємодоповнюваності цих підходів обмежує ефективність формування адаптивних та ситуаційно обґрунтованих моделей протидії злочинності у ході здійснення оперативно-розшукової діяльності та під час досудового розслідування.

Ціллю статті є теоретичне обґрунтування та практичне уточнення універсальних підходів до виявлення й розслідування кримінальних правопорушень – «від злочинця до злочину» та «від злочину до злочинця», а також у визначенні критеріїв та умов доцільності їх застосування в конкретних кримінальних провадженнях із урахуванням сучасних викликів у сфері протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підхід «від злочину до злочинця» є одним з фундаментальних методологічних орієнтирів у діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Його теоретико-правовий зміст полягає у поетапному просуванні від аналізу об'єктивно зафіксованих слідів злочину – до встановлення особи, яка його вчинила, з використанням комплексного арсеналу криміналістичних, процесуальних, аналітичних та розшукових засобів.

Цей підхід ґрунтується на доказовому характері кримінального процесу (ст. 91 КПК України), згідно з яким обов'язковому встановленню підлягає не лише сам факт учинення кримінального правопорушення, а й особа винного [1]. Його юридична природа пов'язана з об'єктивною обумовленістю причинно-наслідкових зв'язків, які існують між злочином як подією, його механізмом і суб'єктом, що його вчинив. Саме це зумовлює епістемологічну логіку розслідування – від наслідків до причини.

У межах цього підходу ключовим є застосування системи криміналістичних методів і засобів: виявлення та фіксації слідів злочину; їхньої криміналістичної класифікації; логіко-аналітичного узагальнення; формулювання версій щодо суб'єкта злочину; поступового звуження кола можливих осіб і переходу до конкретного підозрюваного.

Наукову основу підходу становлять положення криміналістичної теорії відображення (сліду), що розглядає слід як наслідок матеріального або ідеального впливу злочинця на навколишнє середовище, який може бути зафіксований, досліджений і використаний у доведенні. Також він спирається на концепцію ідентифікації особи за результатами її діяльності, теорію криміналістичних версій і логічну модель доказування. Крім того, у правовому аспекті цей підхід відображає презумпцію невинуватості (ст. 17 КПК України), адже встановлення особи можливе лише на підставі належних, допустимих і достовірних доказів, здобутих законним шляхом. Саме тому рух від події до особи вимагає дотримання процесуальних гарантій і використання правових інструментів, визначених кримінальним процесуальним законом.

Таким чином, теоретико-правовий зміст методу «від злочину до злочинця» полягає у формалізованому, обґрунтованому і доказовому з'ясуванні особи злочинця через дослідження об'єктивних даних про злочин, з дотриманням норм матеріального і процесуального права.

Підхід «від злочинця до злочину» у криміналістиці й кримінальному процесі розглядається як аналітична та практична стратегія розслідування, що передбачає початкове зосередження уваги на конкретній особі (або категорії осіб), яка викликає оперативний, слідчий чи розвідувальний інтерес, з подальшою перевіркою її можливого зв'язку з певними кримінальними правопорушеннями.

Юридично-правова основа цього підходу закладена в положеннях Кримінального процесуального кодексу України, зокрема: 1) у ст. 214 КПК, яка визначає підстави для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування; 2) у ст. 93 КПК – щодо способів збирання доказів; 3) у ст. 41 КПК – щодо повноважень органу досудового розслідування та оперативних підрозділів [1].

Теоретично цей підхід ґрунтується на концепції оперативно-розшукової профілактики та превенції злочинів, а також на положеннях інформаційно-аналітичного забезпечення слідчої діяльності, де особа (реальна чи ймовірна) може розглядатися як носій кримінального ризику, за яким здійснюється спостереження, контроль або перевірка з метою виявлення ознак учинених нею злочинів.

Криміналістичне підґрунтя підходу «від злочинця до злочину» включає: 1) використання інформації про раніше судимих осіб, осіб з кримінальним минулим; 2) аналіз їхньої поведінки, способу життя, комунікаційних зв'язків; 3) застосування методів кримінального профілювання; 4) формування та перевірку версій щодо участі особи в нерозкритих злочинах.

Такий підхід не суперечить презумпції невинуватості (ст. 17 КПК України), за умови, що перевірка причетності особи здійснюється в межах правового поля, із дотриманням вимог щодо допустимості доказів і недопущення порушень прав людини.

У правовому сенсі підхід «від злочинця до злочину» найчастіше реалізується: у ході оперативно-розшукової діяльності до початку кримінального провадження; при розслідуванні серійних, службових, системних або замовних злочинів; у рамках спеціального досудового розслідування, якщо особа ухиляється від правосуддя (глава 24¹ КПК України).

Змістовно цей підхід репрезентує проактивну логіку розслідування, коли ініціатива переходить до суб'єктів протидії злочинності, які завдяки аналізу поведінки, минулого досвіду та аналітичних даних формують гіпотези щодо можливого злочинного минулого або потенційної злочинної активності конкретної особи.

Кожен з підходів як «від злочину до злочинця», так «від злочинця до злочину» має практичні переваги та обмеження, що зумовлює доцільність їхнього порівняльного аналізу.

Підхід «від злочину до злочинця» є класичною моделлю розслідування, яка передбачає, що відправною точкою діяльності слідчого виступає сам факт вчинення кримінального правопорушення. Суть цього підходу полягає у послідовному збиранні доказової інформації про обставини злочину, механізм його вчинення, сліди, залишені злочинцем, з метою встановлення особи, причетної до протиправного діяння. Цей підхід відповідає конституційним принципам кримінального провадження, зокрема презумпції невинуватості, змагальності та верховенства права. Він ґрунтується на об'єктивних доказах та забезпечує високий рівень процесуальних гарантій особи, мінімізуючи ризики необґрунтованих переслідувань [2, с. 8, 10].

Сильними сторонами цього підходу є його універсальність – застосування до злочинів різного типу; системність та процесуальна бездоганність, що завдяки структурованості дозволяє вибудовувати логічний ланцюг доказів; об'єктивність – спирається на факти, а не припущення, а також широке застосування криміналістичних методів, таких як огляд місця події, трасологічна, біологічна, дактилоскопічна експертиза, допити свідків тощо. Водночас, слабкою стороною цього підходу може бути його недостатня результативність у ситуаціях, коли злочинець діє професійно, не залишаючи суттєвих слідів, або коли оперативна

інформація про його особу наявна, але формальних підстав для негайного процесуального реагування немає.

Натомість підхід «від злочинця до злочину» базується на виявленні, аналізі та перевірці потенційної причетності конкретної особи до вчинення одного або декількох кримінальних правопорушень. В основі цього підходу лежить наявність оперативної інформації про раніше судиму особу, учасника злочинного угруповання чи суб'єкта, який перебуває у полі зору правоохоронних органів. Основною перевагою цього підходу є його ефективність у боротьбі з серійними, організованими та тяжкими злочинами, зокрема коли існує потреба встановлення зв'язку особи з низкою правопорушень, про які раніше не було відомо або які не були повністю розкриті. Підхід «від злочинця до злочину» нерідко використовується у межах аналітичної діяльності кримінальної розвідки, кримінального профілювання, а також стратегічної оперативно-розшукової роботи.

Разом із тим, слабкими сторонами зазначеного підходу є ризик процесуальної упереженості, ймовірність формального зловживання оперативними повноваженнями, а також можливе порушення прав і свобод особи у разі перевищення меж допустимого втручання в її приватне життя. Застосування цього підходу вимагає особливої обережності, дотримання вимог статей 8, 17 та 214 КПК України, а також чіткого розмежування між оперативно-розшуковими заходами й процесуальними діями. Будь-які докази, здобуті в результаті реалізації цього підходу, мають бути здобуті законним шляхом та відповідати критеріям допустимості, належності, достовірності та достатності.

Таким чином, кожен із підходів має свою сферу доцільного застосування. Підхід «від злочину до злочинця» є реактивним, формалізованим і максимально узгодженим з принципами кримінального процесу. Він найчастіше використовується при розслідуванні типових правопорушень. У свою чергу, підхід «від злочинця до злочину» є проактивним, спрямованим на попередження або виявлення «прихованих» злочинів, однак вимагає високого рівня правової обґрунтованості та контрольованості з боку органів досудового розслідування і суду.

Основними умовами ефективності застосування підходу «від злочину до злочинця» є:

1. Наявність детальної інформації про спосіб вчинення правопорушення, місце, час, засоби, механізм подолання перешкод, особливості слідів, залишених на місці події, дозволяє сформувати ймовірний образ злочинця та окреслити коло осіб, які могли бути причетними. Це є ключовою умовою побудови слідчих версій та реалізації логіки, притаманної зазначеному підходу [3].

2. Професійне проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій, застосування сучасних криміналістичних прийомів та методик з належної фіксації та збереження слідів злочину, створює об'єктивну доказову базу, що дозволяє здійснити логічний перехід від встановлених слідів до встановлення особи правопорушника [4].

3. Злагоджена взаємодія підрозділів поліції, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зі слідчими забезпечує оперативне реагування на подію, правильну кваліфікацію дій, ефективне проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, своєчасне виявлення та фіксацію доказів.

4. Ефективне використання відомчих та міжвідомчих інформаційно-аналітичних систем дозволяє швидко співставляти отримані дані з уже відомими профілями злочинців та обставинами аналогічних правопорушень.

5. Застосування підходу «від злочину до злочинця» вимагає від суб'єкта розслідування здатності логічно мислити, формувати слідчі версії, критично аналізувати факти, приймати обґрунтовані процесуальні рішення, а також знати методики розслідування певних категорій злочинів [5].

6. Дотримання принципів кримінального процесу (законності, процесуальної форми, презумпції невинуватості та інших) забезпечує легітимність отриманих доказів, їхню допустимість і, зрештою, судову перспективу кримінального провадження.

7. Застосування методів психологічного профілювання дозволяє сформувати ймовірний портрет злочинця, що є дієвим інструментом для звуження кола підозрюваних.

А реконструкція події дозволяє перевірити версії, уточнити часові й просторові характеристики дій злочинця, виявити суперечності або додаткові сліди [6, с. 184–193].

Таким чином, ефективне застосування підходу «від злочину до злочинця» можливе лише за умов високого рівня криміналістичного та процесуального забезпечення, аналітичної готовності до комплексного аналізу ситуації.

Ефективне застосування підходу «від злочинця до злочину» є типовим для профілактичної, оперативно-розшукової та агентурно-пошукової діяльності, і передбачає встановлення причетності конкретної особи до вчинення правопорушення шляхом ініціювання розслідування з аналізу її способу життя, поведінки, зв'язків, а також кримінального минулого за наявності таких умов:

1. Наявність обґрунтованої оперативної інформації про особу, яка, згідно з оперативними джерелами, можливо, готує або вже вчинила кримінальне правопорушення. Достовірність, повнота і своєчасність отриманої інформації (дані спостереження, агентурні повідомлення, результати НСРД) є ключовою передумовою для формування обґрунтованої версії щодо участі цієї особи у злочині [7].

2. Високий рівень професійної компетентності оперативного співробітника або слідчого дозволяє встановити характерні риси поведінки та інші ознаки, особливості «почерку» раніше судимої особи, її звичну тактику або знаряддя вчинення злочину. У поєднанні з методами психологічного аналізу це дає змогу встановити логічний зв'язок між особою та конкретним правопорушенням.

3. Використання криміналістичних обліків і аналітичних баз даних, а також порівняльний аналіз слідів дозволяє виявити збіги за методом, місцем, часом або жертвами злочину, або майновим становищем, рівнем доходів та повноваженнями службової особи [8].

4. Підхід «від злочинця до злочину» має високий ризик трансформації у суб'єктивну підозру без належного підтвердження. Щоб уникнути упередженого переслідування, необхідна внутрішня процесуальна перевірка всіх версій, забезпечення змагальності у розслідуванні, а також належне прокурорське наглядове забезпечення.

5. В умовах, коли особа потенційно готує злочин, може бути ефективним комплексне використання превентивних і доказових інструментів не лише для викриття, а й для попередження правопорушення (негласних заходів, технічних засобів фіксації, контроль за вчиненням злочину і т.д.).

6. Ефективність підходу значно підвищується у випадках рецидивної злочинності, діяльності організованих груп або осіб із кримінальною репутацією. У таких випадках характер злочину часто обумовлений особистістю правопорушника, що дозволяє інтерпретувати конкретні факти з урахуванням його соціально-поведінкових моделей.

Вибір методологічного підходу до виявлення та розслідування кримінальних правопорушень – «від злочину до злочинця» чи «від злочинця до злочину» – здійснюється з урахуванням наявних вихідних даних у конкретному кримінальному провадженні. Основоположним критерієм для визначення тактичної моделі розслідування виступає характер початкової інформації, яка доступна уповноваженим суб'єктам кримінального провадження на момент фіксації події або оперативного надходження відомостей.

У разі коли об'єктивно встановлено факт учинення кримінального правопорушення, проте особа, яка його вчинила, залишається невідомою, доцільним є застосування підходу «від злочину до злочинця». Така модель розслідування передбачає початкову орієнтацію на аналіз результатів огляду місця події, виявлених слідів, речових доказів, показань очевидців або потерпілих, матеріалів технічної фіксації, результатів судових експертиз тощо. Зазначений підхід спирається на принцип об'єктивності та всебічності дослідження обставин події, дозволяє реконструювати механізм злочинної діяльності, ідентифікувати особу злочинця на підставі зібраних доказів та побудованих слідчих версій.

Натомість підхід «від злочинця до злочину» обирається у випадках, коли на початковому етапі розслідування наявна достовірна інформація про конкретну особу, яка може бути причетною до вчинення злочинної діяльності. Така інформація, як правило, надходить

з оперативних джерел, у межах реалізації заходів оперативно-розшукової діяльності, або отримується в результаті інших форм взаємодії правоохоронних органів із населенням, зокрема через інститут конфідентного співробітництва. У цьому випадку розслідування має на меті не лише перевірку достовірності підозр щодо відповідної особи, а й пошук об'єктивних доказів, які б підтверджували або спростовували її причетність до конкретного кримінального правопорушення. Такий підхід вимагає виваженого дотримання процесуальних гарантій та виключає можливість фабрикації обвинувачення, оскільки основним завданням є документування фактичних дій особи, що мають ознаки протиправності [9, с. 54–55, 118, 164–165].

У практиці досудового розслідування зазначені підходи не є взаємовиключними, а навпаки – часто застосовуються комплексно, доповнюючи один одного. Так, у процесі розслідування, розпочатого за підходом «від злочину до злочинця», після встановлення можливого суб'єкта злочину, можуть бути використані елементи моделі «від злочинця до злочину» з метою перевірки його причетності до інших епізодів протиправної поведінки. Водночас на основі інформації про злочинну діяльність конкретної особи може бути ініційовано виявлення раніше не задокументованих або не розкритих кримінальних правопорушень.

Таким чином, вибір тактичної моделі розслідування обумовлюється характером початкової інформації: у разі встановлення факту злочину без відомостей про злочинця – застосовується підхід «від злочину до злочинця»; у разі наявності даних про потенційного суб'єкта злочину – підхід «від злочинця до злочину». Застосування обраного підходу повинно ґрунтуватися на принципах процесуальної законності, оперативної доцільності, доказової обґрунтованості та ефективності розслідування.

Перспективи комбінованого використання підходів «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину» на різних стадіях досудового розслідування є значними й свідчать про еволюцію сучасної методики розслідування кримінальних правопорушень у напрямі гнучкості, адаптивності та максимального врахування контексту конкретного кримінального провадження.

Сутність комбінованого застосування полягає у поетапному або паралельному використанні обох методологічних підходів залежно від динаміки змін слідчої ситуації, результатів первинних слідчих (розшукових) дій та надходження нових доказових джерел. На початковому етапі розслідування зазвичай переважає підхід «від злочину до злочинця», оскільки слідчий або інший уповноважений суб'єкт має справу з фактологічно зафіксованою подією правопорушення, але без конкретних даних про особу правопорушника. У таких умовах здійснюється огляд місця події, вилучення слідів, збирання свідчень та інших джерел доказів, які у своїй сукупності формують обґрунтовані версії щодо можливого суб'єкта злочину.

Після встановлення особи, яка потенційно причетна до вчинення кримінального правопорушення, або за умов оперативного виявлення осіб із криміногенними характеристиками, може бути застосовано елементи підходу «від злочинця до злочину». Це дозволяє перевірити її причетність не лише до досліджуваного епізоду, а й до інших злочинів, що мали аналогічний спосіб учинення, спрямованість, час або місце вчинення [10, с. 41, 67, 78]. Таким чином, у межах одного провадження може бути здійснено розширене кримінальне профілювання підозрюваного та ефективно реалізована ідея криміналістичної профілактики повторної злочинної поведінки.

Особливо ефективним є комбінований підхід на етапі реалізації оперативно-розшукових заходів, де оперативна інформація про підготовку злочину або про злочинну активність конкретної особи може бути використана як основа для ініціювання процесуального розслідування. Це відкриває можливості для тактичного супроводу особи до моменту фіксації її протиправних дій, із подальшим документуванням шляхом негласних слідчих (розшукових) дій. У такий спосіб забезпечується високий рівень доказовості, знижується ризик втрати слідів злочину або спотворення обставин події.

Перспективність комбінованого підходу також полягає в тому, що він дозволяє адаптувати розслідування до змін зовнішнього середовища, підвищує ймовірність викриття

організованих форм злочинності, дозволяє виявляти латентні правопорушення та встановлювати зв'язки між окремими епізодами злочинної діяльності. У складних, багатоепізодних матеріалах (наприклад, про економічні, серійні або корупційні злочини) саме комбінація обох підходів забезпечує системність і глибину пізнання злочинної діяльності.

Отже, перспектива комбінованого використання зазначених підходів на різних стадіях досудового розслідування полягає в підвищенні ефективності кримінального провадження, повноті дослідження обставин, процесуальній гнучкості та посиленні доказового обґрунтування прийнятих процесуальних рішень. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку криміналістичної теорії та практики й має бути інтегрований у навчальні програми, методичні рекомендації та практику досудового розслідування.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Подвійний підхід («від злочину» і «від злочинця») є взаємодоповнюючими стратегіями, що дозволяють ефективно організувати процес виявлення та розслідування кримінальних правопорушень в умовах підвищеної складності та латентності злочинності. Підхід «від злочину до злочинця» демонструє високу ефективність на етапі первинного огляду місця події, фіксації слідів, аналізу матеріальних доказів і вибору слідчих дій. Він є класичним для реактивного розслідування і дозволяє швидко встановити коло підозрюваних, ґрунтуючись на об'єктивних фактах. Підхід «від злочинця до злочину» базується на аналітичній роботі, профілюванні, оперативно-розшуковій діяльності, оцінці ризиків, поведінкових моделях та інформації з баз даних. Він набуває особливого значення в боротьбі з організованою, рецидивною та кіберзлочинністю, а також у превентивній діяльності.

Сучасні інформаційно-аналітичні системи, штучний інтелект та цифрові бази даних посилюють можливості обох підходів, дозволяючи глибше аналізувати зв'язки між подіями, об'єктами та особами, виявляти приховані закономірності та прогнозувати потенційні загрози. Оптимальним у сучасних умовах вважаємо інтегрований підхід, що забезпечує гнучке поєднання стратегій «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину» залежно від вихідної інформації, характеру правопорушення та наявних ресурсів. Вектор логічного руху між підходами різниться, однак практика потребує їх комбінування та адаптації через створення гібридних моделей розслідування, що орієнтовані на ефективне реагування в умовах мінливої оперативної обстановки. Таким чином, ефективна кримінальна політика вимагає не протиставлення, а синергетичного поєднання зазначених підходів, що дозволяє підвищити результативність розслідування.

Універсалізація правоохоронної діяльності вимагає постійного удосконалення та системного оновлення навчально-методичних матеріалів з урахуванням трансформації класичних моделей розслідування – «від злочину до злочинця» та «від злочинця до злочину» за такими напрямками: 1) поглиблення теоретичної та прикладної підготовки, шляхом систематизації та розширення викладання базових понять, етапів і методів реалізації обох підходів з урахуванням типу злочину та оперативної (слідчої) ситуації; 2) запровадження модулів з гібридних моделей, що допоможуть сформулювати адаптивні алгоритми розслідування, що поєднують елементи обох підходів; 3) практичні заняття за сценаріями у форматі case-based learning для відпрацювання логіки дій у межах кожного підходу; 4) аналіз прикладів із практики для ілюстрації ефективності чи недоліків обраної моделі розслідування; 5) інтеграція цифрових інструментів (OSINT, big data тощо) у межах кожного підходу; 6) формування критичного мислення щодо свідомого вибору моделі розслідування, що базується на характеристиках злочину та злочинця, слідчій ситуації, версіях, ресурсах, правових і етичних межах оперативно-розшукової та слідчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 11.04.2025).

2. Криміналістика : підручник : у 2 т. / за ред. А.Ф. Волобуєва та ін. Харків : Право, 2018. Т.1. 384 с.
3. Криміналістика: підручник / за ред. В.В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 556 с.
4. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський та ін.; за заг. ред. В.В. Пясковського. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
5. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коно娃лова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.
6. Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. Вип. 12. 2020. С. 184–193.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 11.04.2025).
8. Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» / І. В. Сервецький та ін. Київ : Людмила, 2022. 691 с.
9. Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика : навч.-метод. посібник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.
10. Пекарський С. П. Основи оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції : навчальний посібник. Київ : ВД Дакор, 2022. 186 с.

